जापानमा सिकेका केही कुरा

डमरूवल्लभ पौडेल

२०६१ साल चैत्र १८ देखि २०६३ साल चैत्र १७ सम्मको असाधारण बिदा लिएर जापान सरकारको लगानी तथा विश्व बैंकको प्रशासनद्वारा सञ्चालित Joint Japan World Bank Graduate Scholarship Program अन्तर्गत जापानको चुकुवा विश्वविद्यालयमा २ वर्षको लागि अन्तर्राष्ट्रिय राजनीतिक अर्थशास्त्रको अध्ययन गर्ने सुअवसर पाएको थिएँ । देश छोडेर कहिल्यै विदेश नगएको मेरा लागि जापानजस्तो अतिविकसित राष्ट्रमा अध्ययन गर्न जानु नितान्त नौलो अनुभव थियो । जापानको वसाइ अत्यन्त सुखद रह्यो । आफ्नो विषयको गहन अध्ययनका अतिरिक्त जापानको सामाजिक तथा सांस्कृतिक पक्ष र जापानी नागरिकहरूको जीवनपद्धतिबाट सिकेका केही कुराहरू बाँड्न पाउँदा मलाई अत्यन्त खुसीको अनुभूति भइरहेको छ । जापानबाट फर्केको समेत ३ वर्ष हुन लागिसकेको छ । यही परिप्रेक्ष्यमा मैले जापानबाट सिकेका कुरा स्मृतिका अन्तरकुन्तरबाट तानतुन पारेर पाठकवृन्दमा पस्कने जमर्को गरेको छु :

१. जापानी समाज अत्यन्त औपचारिक किसिमको रहेको मैले अनुभूत गरेँ । जापानी समाजमा बोलिने वाक्यहरू, शिष्टाचारका लागि प्रयोग गरिने शब्दहरू, स्तरअनुसार टाउको झुकाएर गरिने अभिवादन, एकले अर्काको स्वतन्त्रतामा दखल नदिने र सम्मानपूर्वक गरिने व्यवहार नम्रताका पर्याय लाग्ने खालका भएकाले मलाई अत्यन्तै नौलो लाग्यो । जापानको जुनसुकै ठाउँमा पुगे पनि एउटै खालको बानीव्यवहार देखिने र एउटै मेसिनबाट निस्किएका उस्तै सामानजस्ता लाग्ने मान्छेहरू देखेर मलाई आश्चर्य लाग्यो । मैले हाम्रो समाज र जापानी समाजबीच तुलना गर्ने प्रयत्न गर्दा आकाशजमिनको फरक पाएँ । जापानको समाजमा समान प्रकृतिका मानिसहरू बस्ने गरेको देखेँ । अनुहार उस्तै, बोली उस्तै, बानी उस्तै, व्यवहार उस्तै, चालचलन उस्तै, रूपरङ्ग र ढङ्गसमेत उस्तै लाग्यो । ओकिनावामा बस्नेहरूको मात्र बोली र अनुहार केही फरक । हाम्रोतिरको समाजको संरचना भने बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुसांस्कृतिक, रूपरङ्ग र ढङ्ग फरक भएकाहरूको संयोजन । अनेकतामा एकता हुनु अति राम्रो हो तर अनेकताले धेरै खालका विवाद, बहस र द्वन्द्वको स्थिति सिर्जना गर्नु भने राम्रो होइन । म ठूलो तँ सानो, उचनीच, कालोगोरो, चुच्चेथेप्चे आदि विशेषण बोकेर विवादका गुथुरी गुथ्ने हाम्रो समाज जापानी समाजजस्तो हुन त सम्भव नहोला तर के हामीले अनेक जाति र भाषाका बीच एउटै राष्ट्रिय उद्देश्यमा एक भएर देशका लागि प्रतिबद्ध हुन साँच्चिकै असम्भव होला त ?

२. जापानीहरू कडा मेहनत गर्ने र काममा मात्र विश्वास गर्ने प्रकृतिका हुँदा रहेछन् । जापानमा कामलाई पूजा गर्ने प्रचलन रहेछ । कामका आधारमा कोही ठूलो र कोही सानो हुने अवस्था मैले जापानमा अनुभूत गर्न पाइनँ । पढेको मान्छेले सानो काम गर्नु हुँदैन भन्ने नेपाली मानसिकतालाई मुखभरिको जवाफ जापानी समाजले दिँदो रहेछ । सन् २००५ मार्च ३१ मा म मेरो युनिभर्सिटी चुकुवा युनिभर्सिटीमा प्रवेश गरेको पहिलो दिन हाम्रो शैक्षिक कार्यक्रममा निर्देशक प्रो. नियान्त्रो साभेद्रा रिभानो (चिलेका नागरिक) ले नयाँ विद्यार्थीहरूका लागि रिसेप्सन २ घन्टाको पार्टीको आयोजना गरिएको थियो । पार्टी एकदम ठीक समयमा सुरु भएर ठीक समयमा अन्त्य भयो ।

१ मिनेट पनि तलमाथि भएन । जापानमा समयको कत्रो महत्व ! समयको पालना गरेर नै जापान अगाडि बढेको भन्ने मलाई जानकारी भयो । पार्टी सकिएपछि सरसफाइ गर्ने कार्य देख्दा झनै अचम्म लाग्यो । सफाइ गर्ने ('गोमी' सङ्कलन) काममा प्रोफेसर साभेद्रा, यामादा, नाइटो र हानाकी अग्रपङ्क्तिमा देखिए भने हामी भर्खरै विकासशील देशबाट पदार्पण गरेका छात्रछात्राहरू अलमल्ल पऱ्यौं । वास्तवमा ठूला मान्छे नै आदर्श हुन्, उनीहरूले नै अगाडि लागेर सिकाउनुपर्ने रहेछ । काम गर्दा कोही सानो हुँदैन भन्ने पाठ मैले त्यहाँ सिकेँ । यस्तो क्रियाकलापलाई मैले हाम्रो देशको प्रचलनसँग तुलनै गर्न सकिनँ । कहाँ हाम्रो देशका ठूला मान्छेले देखाउने मपाइँत्व र घमन्डीपन अनि कहाँ जापानका ठूला मान्छेले देखाउने विनम्रता ।

३. बोलेको कुरा पुऱ्याएरै छोड्ने बानी जापानीहरूमा हुँदो रहेछ । गफ हानिदऊँ जे होलाहोला, भए होला नभए जाओस् खोलैखोला भन्ने प्रवृत्ति हाम्रो समाजमा रहेको छ । मुखले एक थोक बोल्ने र मनमा अर्कै योजना बुन्ने बानी हाम्रो समाजमा छ भने जापानीहरूले बोलेको कुरा अकाट्य हुँदो रहेछ । यस्तो गर्छु भनेर गर्न नसकेमा उनीहरूलाई निकै ठूलो ग्लानि हुने रहेछ । भावुक मन भएको मान्छेले त बोलेको कुरा पुऱ्याउन नसकेको कारण आफ्नो बारेमा अरूले के सोच्ने हुन् भनी आत्मघाती गलत कदम उठाउने सोचसमेत राखेको देखियो । यो प्रवृत्ति राम्रो होइन तर वचनको पक्का हुने प्रचलन जापानीहरूमा हुँदो रहेछ ।

४. जापानीहरूको अति व्यस्त र नितान्त वैयक्तिक जीवन हुँदो रहेछ । आफ्नो लागि आफैंले सोच्ने, आफैंले कमाउने, आफ्नो भविष्यको लेखाजोखा आफैंले गर्ने र आफ्नै प्रयासमा अगाडि बढ्न खोज्ने परिपक्व प्रवृत्ति । १८ वर्ष पुगिसकेका केटाकेटीहरू आफ्ना बाबुआमाभन्दा भिन्नै बसेर आफ्नो व्यवस्था आफैं गरेको देखेँ । सुखदुख भनेका जीवनका दुई पाटा हुन् । जापान भन्दैमा सबैलाई सुख हुँदैन । अनुभूत गर्ने तौरतरिकामा सुखदुख निर्भर हुन्छ । यस सन्दर्भमा जापानमा एक्लो जीवनमा दुख पर्दा, कसैलाई मनको बह बाँड्न नपाउँदा किशोरकिशोरीहरू निकै भावुक बन्ने र आवश्यक परामर्श नपाउँदा गलत कदम उठाउने गरेको समेत देखेँ । असफल हुनेहरूले आत्महत्याजस्तो

जघन्य अपराध गर्दा रहेछन् । विश्वमै जापानको आत्महत्या गर्ने दर सबैभन्दा उच्च रहेको तथ्याङ्कले यस कुराको पुष्टि गरेको छ । मैले यस्तो प्रवृत्तिलाई पनि हाम्रो समाजसँग दाँजें । हाम्रोमा ठूलो परिवार हुने, परिवारमा एक जनाले कमाए पनि सबैलाई उसले बाँड्नुपर्ने र परिवारकै बोझ बोक्नुपर्ने अवस्था छ भने कामै नगरी बसीबसी खाने प्रवृत्ति पनि देखिन्छ । हाम्रो समाजको यो नकारात्मक पक्ष हो तर जापानी समाजमा नभएको हाम्रो समाजको एउटा राम्रो पक्ष भनेको हाम्रो समाजमा सामाजिकता, पारिवारिक मायाममता र मूल्यहरू जीवित रहिरहनु हो । जापानी समाजमा पारिवारिक मूल्यहरू भौतिक विकासले खाइदियो । यदि हाम्रो समाजमा भएका राम्रा कुरा जापानी समाजमा पनि हुँदो हो त त्यहाँको समाज जीवन्त आदर्श समाज हुँदो हो ।

५. जापानी संस्कृति र सांस्कृतिक पक्षलाई विश्लेषण गर्दा नेपाली संस्कृति र सांस्कृतिक पक्षसँग मेल खाने खालको लाग्यो । मुख्य धर्म सिन्तोइज्म र बुद्धिज्म मान्ने जापानीहरू धर्मप्रति खासै आसक्त लागेनन् । अधिकांश युवा पुस्ता कुनै पनि धर्मप्रति प्रतिबद्ध नभएको पाइयो । एउटै घरमा सिन्तो र बुद्धिस्ट पनि देखिए । जुनसुकै धर्म मान्न पनि छुट भएको र लिबरल समाज भएकोले आजभोलि क्रिस्चियानिटी, मुस्लिम आदि धर्मको प्रभाव पनि देखियो । क्रिस्चियानिटीमा धर्मप्रचारका निम्ति जहोबाका साक्षीहरू विदेशीहरू बसेका छात्रवासका कोठाकोठा चहार्ने र उनीहरूकै भाषा जानेको मान्छे गएर सम्बन्ध बढाउने गर्दा रहेछन् । म बसेको कोठामा पनि नोमिसान, मिउरासान, सच्चिकोसान आदिजस्ता जहोबाका साक्षीहरू साप्ताहिक रूपमा आउने र मेरी श्रीमती राधिकासँग गफगाफ गरेर फर्कने गर्दथे । उनीहरूले हामी नेपाल फर्केपछि पनि यहाँ रहेका उनीहरूको सम्प्रदायका मान्छेसँग सम्पर्क गराउने प्रयत्न गरे । अधिकांश जापानी मन्दिर र मूर्तिहरूको स्वरूप नेपाली मन्दिर र हिन्दू देवीदेवताहरूका मूर्तिसँग मिल्दाजुल्दा थिए । नाम र केही स्वरूप मात्र फरक लाग्यो । तेरा र सिंजा नाम गरेका मन्दिर हुँदा रहेछन् । पूजा गर्दा हात जोडी प्रणाम नै गरे पनि अन्य अभिवादन गर्दा टाउको झुकाउने गर्दा रहेछन् । हाम्रो देशमा हुने इन्द्रजात्रा, लाखेजात्रा, बिस्केटजात्रा, भोटोजात्राजस्ता जात्राहरू पनि समयसमयमा जापानको चुकुवा सेन्टरमा मैले देख्न पाएँ । जापानी भाषामा माचुरी नाम दिइएका

यस्ता जात्रामा सहभागी हुँदा आफ्नै देशमा भएको भान भएको थियो ।

६. जापानको विकासले शिखर चुमेको छ । यही अवस्था कसरी कायम राख्ने भन्ने ठूलो चिन्ता छ । जापानको अर्थतन्त्र अमेरिकी अर्थतन्त्रपछि विश्वमै दोस्रो ठूलो अर्थतन्त्र मानिँदो रहेछ । विज्ञान र प्रविधिका आधारमा अडेको यसलाई ज्ञानमा आधारित अर्थतन्त्र (Knowledge based Economy) भनिँदो रहेछ । मुद्रास्फीति दर एकदम न्यून रहेको, आर्थिक वृद्धिदर करिब २ प्रतिशतको हाराहारीमा स्थिर रहेको, जनसङ्ख्या वृद्धिदर ऋणात्मक रहेको र अर्थतन्त्र निर्यातमा आधारित रहेको देखियो । जापानमा भएको प्रविधि विकासको कारणबाट, देशमा कच्चा पदार्थ र प्राकृतिक स्रोत नभए पनि, आयातित कच्चा पदार्थको प्रयोग गरी जापानी वस्तुले विश्वबजारमा ठूलो विश्वास कमाएको छ । सवारी साधन, इलेक्ट्रोनिक्स, इलेक्ट्रिकल सामान आदिमा विश्वविख्यात ब्रान्डहरूको रचना गर्ने जापानीहरूले संसारको पैसा आफ्नो देशमा भित्र्याएका छन् । सोच्नै नभ्याउने गरी जापानले विकास गरेको छ । मैले व्यक्तिगत प्रयासले गर्न सक्ने काम नेपालमा आएपछि पनि गर्न पछि परेको छैन तर प्रविधि भित्र्याउने कुरा व्यक्तिगत प्रयासबाट सम्भव हुने कुरा होइन । यसमा त सरकारको प्रतिबद्धता र प्रयासको खाँचो छ ।

७. मलाई राम्रो लागेको जापानको अर्को पक्ष हो– प्रणाली । जसरी हाम्रो शरीरमा भएका नौ वटा प्रणालीहरूले सुचारु रूपले काम गरेमा मान्छे स्वस्थ रहन्छ र कुनै समस्या आउँदैन, त्यसै गरी जापानमा रेलवेमा बसमा, विश्वविद्यालयमा, स्कुलमा, सपिङ्मा तथा जहाँतहीँ उन्नत खालको आन्तरिक प्रणाली रहेछ । प्रणालीले नियन्त्रण गर्ने भएकोले मान्छेको ठूलो महत्व छैन तर प्रणाली मान्नु त्यहाँका मान्छेको अपरिहार्य दायित्व रहेछ । श्रम कटौती नीतिअन्तर्गत मेसिनको बढी प्रयोग गरिने रहेछ । हाम्रो देशमा भने जताततै अस्तव्यस्तता, निर्णयहीनता, केही नहुनु नै सिस्टमजस्तो भएको छ । जापानजस्तै उन्नत तरिकाको सिस्टमेटिक देश कसरी बनाउन सकिएला नेपाललाई, सबैले चिन्तन गर्ने बेला भएको छ ।

जापानको २ वर्षको बसाइपछि एयरलाइन्सको ओसाका-सांघाई-काठमाडौं फ्लाइटबाट मेरो प्यारो देश फर्किएँ । साथमा मिच्चुयो नोमी नाम गरेकी एक जना जापानी महिला (जो जहोबाको साक्षी सम्प्रदायकी प्रचारिका र मेरी

श्रीमतीसँग चिनापर्ची भएकोले नेपालको प्राकृतिक सौन्दर्यको वर्णनबाट प्रभावित भई नेपालमा जापानी भाषा शिक्षिका बनेर बस्ने उद्देश्य राखेर) आएकी थिइन् । काठमाडौं ओर्लंदा रातको करिब ८ बजेको थियो । एयरपोर्टबाट बाहिरिंदा नेपाली श्रमिकहरूले ब्यागेज लोड गरिदिने नाममा पैसा खोसी सुरुमै हाम्री जापानी पाहुनाको सातो लिए । यी पाहुनालाई साह्रै नराम्रो अनुभूति भएछ । उनले धेरै पटक 'अवुनाई' भनिन् र यहाँकाले कस्तो खतरनाक काम गर्दा रहेछन् भन्ने खिन्नता व्यक्त गर्दै हाम्रो देशको अस्तव्यस्तता र पर्यटकहरूसित गरिने दुर्व्यवहारप्रति नराम्रो प्रतिक्रिया जनाइन् । एक हप्ता मेरो घरमा बसेपछि उनी ठमेलको एउटा होटलमा सरिन् तर त्यहाँ उनले न त तातो पानीमा ओफुरो (बाथटबमा डुबेर बस्ने) पाइन् न त स्वास्थ्यवर्द्धक खानेकुरा नै । उनलाई बीचमै पखालाले सताएछ र नेपाल नबस्ने निर्णय गरी आफ्नो देश फर्किन् ।

जापानको सम्झनाका लागि मैले त्यहाँ बस्दा धेरै फोटो खिचें र मुभी बनाएँ । मेरी एक वर्षकी छोरी अपेक्षा तीन वर्षकी भएपछि नेपाल फर्केकी थिई । जापानको सुव्यवस्था र नेपालको अस्तव्यस्तता देखेर होला उसले धेरै पल्ट मलाई 'जापान जाऊँ न बाबा' भनी आग्रह गर्ने गरेकी छ । जापानको फोटो र मुभी हेर्दा अनि जापानको सम्झनाका कुरा गर्दा बिचरा नाबालक छोरी धेरै पटक हर्षले फुरुङ्ग भएको मैले देखेको छु । 'जापान लगेर राख्छु' भनेर मैले उसलाई आश्वासन दिन सकेको छैन किनकि २ वर्षको मिसन सिध्याएर म मेरो पेसामा फर्किसकेको छु । म आफ्नो जिम्मेवारी वहन गर्दा र नीतिगत टिप्पणी लेख्दा निकै मेहेनत गर्ने गरेको छु र रातदिन नभनी काममा खट्ने गरेको छु । कार्यालयमा गर्न बाँकी रहेको काम घरमा लगेर पनि फत्ते गर्ने गरेको छु, किनकि मैले मेरी सानी अपेक्षालाई हामी केही वर्षमा नेपाललाई जापानजस्तै बनाउन सक्छौं अनि तिमीले जापान जानुपर्दैन भन्ने आश्वासन बाँडेको छु । समयको महत्व बुझ्दै राष्ट्रनिर्माणको महान् अभियानमा प्रत्येक नेपाली पाइला अघि बढे जापानजस्तो समुन्नत नहोला त नेपाल ?

(लेखक पौडेल अर्थ मन्त्रालयका शाखा अधिकृत हुनुहुन्छ)

■

हिताची सहरस्थित एक परम्परागत जापानी घरमा श्रीमती र छोरीकासाथ लेखक ।

चुकुवा विश्वविद्यालयको भवनमा कार्यक्रमप्रमुख प्रो. साभेदाका साथ स्नातक उपाधिप्राप्त विद्यार्थीहरू ।

ज्वाइन्ट जापानका वर्ल्ड बैंक स्नातक छात्रवृत्ति कार्यक्रमका विद्यार्थीहरूसित लेखक ।

इन्टरनेसनल इकोनमी विभागका शिक्षाध्यक्ष प्रो. हेराल्ड क्लेनस्मिच र केन्याली साथीका साथ लेखक ।